

Ds. Aart Verburg, Leiden

Inleiding; functie van gedenken

Bóven mijn toespraak staat: Geen gesneden beelden...

Dat komt van: Gij, of jij, zult je geen gesneden beelden maken.

Dat zijn woorden uit de Bijbel.

Dat kon u verwachten van een theoloog die dominee is geweest van de Protestantse Gemeente in Oegstgeest.

Geen gesneden beelden maken is één van de Tien Geboden uit de Bijbel, die tien richtingwijzers naar het goede leven.

Het gaat erover dat je geen vaste beelden, geen karikaturen van God mag maken om daarmee God – en ik zeg: ook mensen – te manipuleren.

Die woorden uit de Bijbel zijn voor mij belangrijk bij het denken over oorlogen en conflicten.

Ze zijn voor mij ook belangrijk bij het herdenken van: ‘...allen - burgers en militairen - die in het Koninkrijk der Nederlanden of waar ook ter wereld zijn omgekomen of vermoord; zowel tijdens de Tweede Wereldoorlog en de koloniale oorlog in Indonesië, als in oorlogssituaties en bij vredesoperaties daarna’¹

Mijn gedachten gaan bij de Dodenherdenking, behalve naar slachtoffers van toen, ook altijd uit naar slachtoffers die vallen in de oorlogen van vandaag, en naar hen die vannacht zullen vallen.

Eén van de belangrijkste functies van herdenken is: stilstaan bij hoe het kon gebeuren dat mensen andere mensen tot slachtoffer maken, op kleine en grote, ja, op onvoorstelbaar grote schaal.

En wat kunnen wij doen om dat ‘slachtoffers maken’ te onderbreken, met het oog op vrijheid en vrede?

Persoonlijk

Ik ben geboren op een boerderij in Zwammerdam waar mijn vader al woonde toen Duitsland Nederland aanviel. Mijn vader was toen 16 jaar.

Hij heeft samen met zijn twee oudere broers in het verzet gezeten.

Mijn vader kon later moeilijk over de oorlog praten; hoe ouder hij werd hoe meer hij daarover zweeg.

Mijn moeder, ook opgegroeid op een boerderij, in Alphen aan den Rijn, kon er wel over praten. Zij was 12 toen de oorlog begon. Er waren onderduikers op de boerderij. Eén van hen werd gedood door een bom die per ongeluk op het land van mijn Opa viel.

Toen ik nog jong was – ik ben de oudste uit ons gezin – heeft mijn vader aan mijn broer en mij verteld over de kogelgaten in de muur van de stal.

Er was geschoten op de betonnen plaat tussen de koeienstal en de varkensschuur. Ik weet niet meer of daar doden bij zijn gevallen.

Later zijn twee vrienden uit de verzetsgroep in Zwammerdam gefusilleerd.

Díé kogels, de kogelgaten in de stalmuur en die bom op het land van Opa van Vliet, dat wist ik..., die kwamen van ‘de Moffen’.

¹ Memorandum Nationaal Comité 4 en 5 mei

Pas toen ik al dominee was en op vakantie Duitse generatiegenoten ontmoette, realiseerde ik me dat, tot dan toe, nog altijd het woord 'Moffen' in mijn gedachten opkwam als het over Duitsers ging.

En ik had toen toch al heel wat boeken van Duitse theologen en denkers gelezen, het Jodendom bestudeerd, over Vredesvraagstukken nagedacht... maar dat denken over 'Moffen' uit mijn kindertijd was blijkbaar nog nooit echt opgeruimd.

Ik heb geen last gehad van vijandige gevoelens, maar die boodschap dat Duitsers Moffen waren, heeft toch lang in mijn onderbewuste gezeten.

Er zat diep in mij een gesneden beeld van Duitsers, een vijandsbeeld, een karikatuur; alsof alle Duitsers Moffen waren.

Er was èchte ontmoeting voor nodig om te beseffen dat ik met medemensen te maken had.

Indonesië

Na het einde van de oorlog tegen de Duitsers ging de oorlog voor Nederland door. Op een andere manier maar het was wel oorlog.²

Namelijk tegen de Japanners die Nederlands-Indië hadden bezet.

Èn tegen de Indonesiërs, die hun land op 17 augustus 1945 onafhankelijk hadden verklaard.

Ook daar speelden gesneden beelden, vijandsbeelden, een rol: er moest gevochten worden tegen Jappen die gruwelijke wreedheden hadden begaan in de interneringskampen en tegen peloppers (voorlopers) die de onafhankelijkheid van hun land verdedigden.

We wisten nog niet dat Indonesische studenten in Nederland meegedaan hadden in het verzet tegen het fascisme van de Duitsers, omdat ze in de bezetting door Duitsland trekken van het kolonialisme hadden herkend.

Van die vijandsbeelden over en weer, zijn heel veel Indonesiërs en Nederlanders in Indonesië slachtoffer geworden.

Letterlijk toen gesneuveld, of door die oorlog voor het leven beschadigd geraakt.

Ik zal nooit die mevrouw uit de Indische buurt in Oegstgeest vergeten, die, toen ik kwam kennismaken, een boek op de salontafel gelegd over de boot, de Baluran, waarmee zij, vóór de oorlog, haar kersverse Nederlandse echtgenoot, die al in Indië diende, vanuit Oegstgeest achterna was gereisd.

Ze wilde mij graag vertellen over wat ze meegemaakt had; daar tijdens de oorlog, in het jappenkamp, en hier in Nederland, na de oorlog, toen haar man zo beschadigd uit Indië was thuisgekomen.

Ze kòn het aan mij vertellen, zei ze, omdat ik in Indonesië had gewerkt en dus wist hoe het in Indië rook...

Dan hoefde ze niet eerst gesneden beelden over Indië/Indonesië op te ruimen voordat ze haar verhaal kon doen.

Ze vertelde over hoe verschillend de mensen waren geweest die ze had leren kennen. Er waren hufters geweest èn helpers, schoften èn schatten.

Zij had oog gehouden voor de mensen achter de 'gesneden beelden' waarover ze in Nederland zo vaak hoorde.

Wat kunnen we doen tegen gesneden beelden?

² Peter Romijn in De Lange Tweede Wereldoorlog, toen en nu; Oorlogsgeschiedenis, herinneren, herdenken; Jaarthemata 2024 Nationaal Comité 4 en 5 mei

Wat kunnen we tegen die gesneden beelden doen?

Allereerst gedenken, zoals vandaag.

De slachtoffers gedenken die gevallen zijn als gevolg van het denken in 'gesneden beelden', in die lange oorlog van 1940 t/m 1949.

Gedenken dat het grote drama van het antisemitisme in de Europese geschiedenis is ontstaan doordat, door de eeuwen heen, gesneden beelden van Joden zijn gemaakt. Joden kregen de schuld, werden tot zondebok gemaakt van alles waar mensen ontevreden of boos over waren.

Christelijk kerken en hun theologie hebben daaraan een verdrietig makende bijdrage geleverd.

Ook allerlei andere partijen en ideologieën hebben met het antisemitisme aanhangers geworven en gruwelen gepleegd.

Dat soort gedenken maakt verdrietig.

Etty Hillesum schreef:

'Dit verdriet moet je in jezelf alle ruimte en onderdak verschaffen, die het toekomt en op die manier zal het verdriet in de wereld misschien verminderen, als iedereen draagt, eerlijk en loyaal en volwassen draagt wat hem wordt opgelegd. Maar als je het verdriet niet het eerlijke onderdak verleent, maar de meeste ruimte openstelt voor haat en wraakgedachten, waaruit weer nieuw verdriet voor anderen geboren zal worden, ja dan neemt het verdriet nooit een einde in deze wereld en zal zich steeds vermeerderen.'

Wat kunnen wij nú doen?

Allereerst beseffen dat je van Gød geen gesneden beeld mag maken.

God of godsdienst mag nóóit voor welk karretje van menselijk eigenbelang dan ook, worden gespannen.

En beseffen dat we nooit van groepen mensen zondebokken mogen maken.

Niet van Joden, niet van Sinti of Roma, niet van lhbtqi-ers, niet van Moslims of Marokkanen, niet van vluchtelingen.

Ja, er zijn terroristen en die moeten bestreden worden.

Maar er zijn ook mensen als de Palestijnse vrouwenarts Izzildin Abuelaish³ die in een Israëliësch ziekenhuis werkte, drie dochters verloor in de oorlog die nu nog steeds bezig is, en tòch oproept om alle vormen van onmenselijkheid en terrorisme af te wijzen en te vechten voor humaniteit: voor de gelijkheid, de vrijheid, de waardigheid van en respect voor àlle mensen.

Ja, er zijn ook nu nog haatzaaiers, ook in regeringscentra, die mensen beesten noemen en ze ook als beesten willen behandelen.

Die gesneden beelden moeten bestreden worden met alle mogelijke middelen, maar allereerst met verhalen over vaders en moeders in conflictgebieden, die over grenzen en muren heen, achter gesneden beelden vandaan, met elkaar contact zoeken en elkaar in hun menselijkheid vasthouden.

Gesneden beelden òntmenselijken.

Bevrijders hebben hun leven gegeven om aan die òntmenselijking een eind te maken.

³ Documentaire 'I shall not hate', IDFA, Movies that matter 2024

De missie van het Holocaustmuseum in Amsterdam is 'hermenselijken'.
Het wil de verhalen van mensen vertellen.
Zoals de namen van mensen doen op de Stolpersteinen in de stoepen vóór wat ooit hun huis was.

Er is veel meer te doen.
Maar het begint met gedenken, zoals vanavond.
Het begint met het opruimen van gesneden beelden die van binnen zitten.
En verzet bieden als er nieuwe beelden gesneden worden.
Daar worden we méér mens van; medemens.

Dank u wel.